

למה תיאטרון?

ממקצוע לתחום משמעות

הרצאה ביום עיון "משחקים שפה" – לומדים תיאטרון", סמינר הקיבוצים, 28.12.2011

יורם הרפז

אחת ממטרות בית הספר – אולי מטרתו העיקרית – היא להנחיל לצעירים את הישגי "התרבות האנושית" – התרבות המועדפת שבית הספר הוא סוכן שלה. התרבות האנושית – "תרבות" במובן נורמטיבי של להיות "אדם תרבותי" – מגולמת בעיקר במדעים (טבע, חברה ורוח) ובאמנויות (ציור, ספרות, תיאטרון וכו'). לצורך הנחלה של הישגי התרבות הומצאו בתי ספר ואתם הומצא המקצוע הבית-ספרי (school subject). המקצוע הבית-ספרי אורז את הישגי התרבות במדעים ובאמנויות כדי שהמורים יתווכו אותם לתלמידים.

אבל משהו לא עובד. המורים מלמדים את המקצועות, התלמידים לומדים את המקצועות – והתרבות לא מונחלת; שתיים-עשרה שנים של הנחלת תרבות מקצועית – ובוגרי בית הספר אינם "אנשי תרבות". מה לא עובד? מומחים והדיוטות מבקרים את תכנית הלימודים, את דפוס ההוראה, את המורים, את שיטת ההערכה, את מדיניות החינוך ועוד. מעטים מבקרים את המקצוע עצמו. המקצוע – שיטת הארגון של הידע התרבותי לצורך הוראה ולמידה – שקוף; לא רואים ולא מבקרים אותו.

רוב מבקרי בית הספר מבלבלים בין מקצוע בית-ספרי לדיסציפלינה מחקרית. השמות זהים – פיזיקה, היסטוריה וכו' – ולכן, כך הם חושבים, הדברים זהים – פחות או יותר. מקצוע הוא מעין דיסציפלינה לילדים – כמו דיסציפלינה, אבל מעובד יותר כדי שהילדים יבינו. ישנם מבקרים שמרגישים בהבדל העקרוני שבין מקצוע לדיסציפלינה ורוצים להפוך את המקצוע לדיסציפלינה. חלקם ממליצים על אינטר-דיסציפלינריות, וכולם רוצים למידה פעילה, חקרנית, כמו שהחוקרים עובדים באוניברסיטאות. (הם לא נותנים את דעתם לכך שבית הספר ערוך להוראת מקצועות ולא למחקר בדיסציפלינות).

אני רוצה לטעון שגם המקצוע הבית-ספרי וגם הדיסציפלינה המחקרית אינם הדרך הטובה ביותר לארגן את התרבות לצורך הנחלתה. אציע מושג חדש – **תחום משמעות** – ואראה שהתיאטרון הוא הדוגמה המובהקת ביותר שלו. אטען שיש להפוך את כל המקצועות הבית-ספריים לתחומי משמעות ולעצב אותם ברוח המאפיינים של התיאטרון.

מה זה מקצוע בית-ספרי ובמה הוא שונה מדיסציפלינה מחקרית?

אמנן כרמון הציע ניתוח של מבנה המקצוע ומבנה הדיסציפלינה. אפשר להציג את ההבדלים בין שתי צורות ארגון הידע התרבותי באופן כזה:

דיסציפלינה מחקרית	מקצוע בית-ספרי	ארגון הידע התרבותי ← מאפייני יסוד ↓
יצירת ידע חדש	מסירת ידע קיים	מטרת-על

ביצוע לימודי מועדף	בחינות בגרות	עבודת מחקר
מבנה השאלות	שאלות סגורות	חידות מדעיות
כללים לבחירת הידע	בחר את הידע הבסיסי והמוסכם	חפש מחלוקות ואזורי אי-ידיעה
מקורות מידע	מקורות משניים	מקורות ראשוניים
פרישת הידע	לקראת יותר נושאים ביותר מקצועות	לקראת פחות נושאים בדיסציפלינה אחת
יחס לידע	אינרטי, ריטואלי, נאיבי; פרה-דיסציפלינרי	חקרני ודיסציפלינרי
תמונת הידע	אמת, שיקוף של המציאות	מתקרב לאמת, לשיקוף של המציאות

למקצוע בבית הספר ולדיסציפלינה באוניברסיטה יש מטרות שונות. מטרת המקצוע היא למסור ידע קיים – ידע קנוני, ידע שהתרבות מקדשת. מטרת הדיסציפלינה היא ליצור ידע חדש. מהמטרות השונות נובעים המאפיינים השונים של המקצוע והדיסציפלינה: המקצוע בוחן את היכולת של התלמידים למחזר ידע. הדיסציפלינה בוחנת את היכולת של החוקרים ליצור ידע; המקצוע שואל שאלות סגורות (guess what I have in mind) ומי שיודע שואל את מי שלא יודע. הדיסציפלינה שואלת שאלות פתוחות – שאלות שאין עליהן עדיין תשובות וניתן להשיב עליהן במסגרת הפרדיגמה השלטת; המקצוע בוחר את הידע שבקונצנוס. הדיסציפלינה – את הידע המפוקפק, שלא תוקף עדיין; המקצוע מתבסס על מקורות משניים, ערוכים להוראה וללמידה. הדיסציפלינה – על תצפית ומקורות ראשוניים; המקצוע חותר ל"כיסוי החומר", למסירת חלקי תרבות נבחרים, ונוטה להתרבות (מקצועות הלי"ש – לא יעלה על הדעת שלא ללמד את...). הדיסציפלינה נוטה להצטמצם לצורך התמחות; המקצוע מייצר יחס אינרטי (ידע שלא משתמשים בו), ריטואלי (ידע לצורך הפגנה בבחינות) ונאיבי (ידע אינטואיטיבי, של "שכל ישר") לידע. הדיסציפלינה מייצרת יחס מחקרי לידע – בהתאם למנגנוני ייצור ותיקוף הידע של הדיסציפלינה; המקצוע מייצר תמונת ידע סמכותית וקורספונדנטית (הידע כראי של המציאות). הדיסציפלינה מייצרת תמונת ידע פרוגרסיבית – מתקדמים לאמת, לייצוג נאמן יותר של המציאות.

מה רע במקצוע?

הביקורת על המקצוע משולבת בתיאור המבנה שלו. מקצועות הלימוד מייצרים, לפי דיוויד פרקינס, "ידע שביר" – אינרטי, ריטואלי ונאיבי – ולוקים ביסודותיטיס ואודותיטיס (elementitis & aboutitis): ההוראה מפרקת את המקצוע ליסודות (יסודותיטיס) ומקנה אותם בזה אחר זה, במקום לתת לילדים הזדמנות להבין ידע במכלולים בעלי משמעות; והיא מספרת לתלמידים על אודות התכנים (אודותיטיס), במקום לתת להם אפשרות להתנסות בהם ולהטעין אותם במשמעות אישית. המקצוע נושא עליו את הוראת ההרצאה לקראת בחינה ואת למידת השינון לקראת בחינה, שהופכות את התרבות ל"חומר" משמעם שמקומם עליו את התלמידים. בעיות המשמעת המתגברות הן סימפטום של המחלה הבית-ספרית שהמקצוע הוא היסוד שלה.

ומה רע בדיסציפלינה?

מטרת החינוך הבית-ספרי אינה לגדל חוקרים לאוניברסיטה; יש לו מטרה חשובה יותר. עם זאת, אסור לוותר לגמרי על הדיסציפלינות – הדיסציפלינות הן המשקפיים הטובים ביותר שלנו להסתכל על העולם, להבין אותו ולפעול בו באופן נכון. צריך להפוך את הדיסציפלינות לתחומי משמעות.

ומה זה תחום משמעות?

תחום משמעות הוא המקום שבו סובייקט נפגש עם הוויה בין-סובייקטיבית, המכוננת על ידי מושגים, ערכים, פעילויות ומוסדות, ומוצא וממציא את עצמו. ובמילים פחות חגיגיות: אנשים נחשפים לתחומים שנוצרו על ידי אנשים אחרים – מדע, אמנות, רפואה, חינוך וכו' – ומתחברים אליהם באמצעות התנסות. במהלך ההתנסות שלהם בתחומי משמעות הם יוצרים את עצמם ונותנים טעם לחייהם. אנשים – לא כולם, רק המאושרים שבהם – הם תחומי משמעות מהלכים. הם יוצרים בתחום מסוים – רעיונות, מעשים, תוצרים ואת עצמם. תחום משמעות הוא אפוא צומת שבו אדם ותחום נפגשים ונוצרים באופן הדדי. אדם לא הולך לתחום משמעות כמו, למשל, שהוא הולך לים – הים אותו יס והאדם אותו אדם; אדם נכנס לתחום כדי לבנות ולהיבנות בו. מטרת החינוך מנחיל התרבות היא לחשוף תלמידים לתחומי ידע ויצירה כדי שיהפכו אותם לתחומי המשמעות שלהם.

מהם המאפיינים של תחומי משמעות ומהם היתרונות החינוכיים שלהם?

הנה כמה מאפיינים של תחום משמעות שיש להם יתרונות חינוכיים עצומים:

תחום משמעות הוא מכלול. אדם מתנסה בתחום משמעות כמכלול ומבין אותו כמכלול, כלומר כתחום משמעותי – המשמעות היא במכלול או בהקשר. (תלמידים בבית הספר מתנסים במקטעים נטולי מכלול, נטולי הקשר, נטולי משמעות. הם לומדים על עלייה שלישית ואיך לפתור בעיה עם שני נעלמים ואינם מחברים את זה למכלול משמעותי. "לימדו אותנו שמישהו חשוב מת, ואנחנו בכלל לא ידענו שהוא חי").

תחום משמעות הוא רב-ממדי. לתחום משמעות יש ממדים שכליים, רגשיים, גופניים, זהותיים, מיומנותיים ואחרים. אדם מביא את כל ישותו אל תחום המשמעות; הוא אמן, מדען, פילוסוף, עיתונאי וכו' טוטלי. (בבית הספר תלמידים לומדים נושאים המצריכים בעיקר פעילות קוגניטיבית חלקית, ובעיקר את הנמוכה ביותר בטקסונומיה של בלום – זכירה).

תחום משמעות נלמד על ידי התנסות מתמשכת. תחום משמעות אינו נלמד על ידי הרצאה או בהתכתבות; הוא מצריך "קפיצה למים" והתנסות רפלקטיבית – חוויה ותובנה. אדם יודע על יחסו לתחום רק לאחר שהוא מתנסה בממדים השונים שלו. כדי להיכנס לתחום משמעות צריך זמן רב; זה לא עניין לגיחות קצרות. התנסות מתמשכת היא למידה משמעותית, מעצבת. (תלמידים אינם מתנסים במקצועות ובנושאים שהם לומדים; הם באים אליהם מבחוץ ונשארים בחוץ – מנוכרים. בבית הספר אין זמן, "רצים על החומר". שום דבר אינו נחוה, רק נרכש לזמן קצר – עד הבחינה).

לתחום משמעות יש תוצר ותוצר יש ביקוש. לתחום משמעות יש תוצר מוגדר – ספר, סרט, הצגה, מחקר, מוצר – וקהל יעד שמבקש לרכוש אותו. אם יש ביקוש – יש טעם ליצור. הביקוש הוא תנאי הכרחי (ולא מספיק) ליצירה. (לתוצרים של התלמידים – שיעורי בית, בחינות, עבודות – אין ביקוש, רק המורה מבקש אותם כדי לתת ציון. זה לא מניע מספיק לעבודה ויצירה).

תחום משמעות כרוך ביחסי גומלין מעשירים. תחום משמעות נמצא באינטראקציות עם אנשים, רעיונות, מכשירים, עצמים. אדם אינו פועל לבד, הוא מצוי ברשת ומתנסה בעצמו – בתכונות האופי ובדפוסי המחשבה שלו. הוא פוגש את עצמו באופן חדש ועמוק בפגישה עם תחום משמעות. (בבית הספר ילדים עובדים סולו – לומדים ונבחנים לבד. אין הרבה יחסי גומלין שעשויים להעשיר ולפתח אותם במהלך ביצוע המטלות הבית-ספריות).

תחום משמעות פתוח ליצירה. תחום משמעות מזמין ומאפשר יצירה של תוכן מסוים ושל היוצר עצמו; התחום מזמין ומאפשר פרשנות אישית. הוא כרוך בחופש חיצוני ובחופש פנימי – חופש לבחור בו וחופש לפעול בתוכו. (התכנים הנלמדים בבית הספר הם כפויים ואטומים ואינם מזמינים התלמידים לתרום להם משהו מעצמם).

לתחום משמעות יש הערכה פנימית וטבעית. המשוב מתקבל מהתוצר של תחום המשמעות – מחקר, קונצרט, סרט – ונובע באופן טבעי מהסטנדרטים של התחום. (ההערכה בבית הספר "מונחת" מבחוץ על ידי המורה מטעם של קריטריונים הנחווים כשרירותיים).

לתחום משמעות יש מודלים לחיקוי. תחומי משמעות קיימים גם מחוץ לבית הספר; המבוגרים חיים תחומי משמעות. תחום משמעות אינו "משחק ילדים" – משהו שרק צעירים עושים בבית הספר; תחום משמעות הוא דבר אמיתי. עולם המבוגרים מספק לתלמידים שפע של דגמי חיים משמעותיים בתחומי התרבות השונים. (בית ספר הוא עולם מנותק שבו יש חוקים מיוחדים שאינם חלים על החיים בחוץ. החוץ לא מספק מודלים לחיים בית-ספריים. ישנה רק הבטחה מפוקפקת ש"מה שאתם לומדים כאן יעזור לכם בחוץ כשתהיו גדולים").

תחום משמעות מניע למידה איכותית. הלמידה בתחום משמעות נובעת מהנעה פנימית ומ"מעורבות משימה" – מתוך עניין במשימה וייחוס ערך לה. היא נושאת אופי שולייאי – למידה תוך השתתפות במעשיו של "מאסטר". בעידן שבו הלמידה היא לא רק אמצעי אלא גם מטרה, להתנסות חיובית בה יש חשיבות רבה. (הלמידה בבית הספר נובעת מהנעה חיצונית ומ"מעורבות אגו" ואינה כרוכה בהשתתפות בעשייה של מומחים. היא מציעה לתלמידים התנסות שלילית בלמידה).

היתרונות החינוכיים של מאפייני תחום המשמעות ברורים מאליהם; הם מייצגים מטרת חינוך ראויה ומייצרים הוראת הנחייה משפיעה ולמידה מעצבת. למעשה הם מציעים סביבה חינוכית חדשה. המקצוע הוא היסוד המכונן את בית הספר כמוסד מחברת – חינוך כסוציאליזציה; תחום המשמעות מכונן את בית הספר כמוסד מתרבת ומייחד – חינוך כאקולטורציה אינדיבידואלית (קראתי לו "המודל השלישי").

ואיך כל זה קשור לתיאטרון?

התיאטרון הוא תחום משמעות "קלאסי", טיפוס אידיאלי של תחום. הוא מהווה מכלול – כל תלמיד תיאטרון יודע מייד מהו העולם שבו הוא משחק; הוא רב-ממדי – כתיבה, בימוי, משחק, חשיבה, התרגשות, זהות; הוא נלמד באמצעות התנסות ממושכת ומעצב את המשתתפים בו; יש לו תוצר מובהק וביקוש ממוקד של קהל צרכנים; הוא מזמין אינטראקציות אנושיות עמוקות – עם טקסט, במאי, שחקנים וקהל; הוא מזמין יצירה – איזה טעם יש למחזה שהבמאי והשחקנים אינם נותנים לו פרשנות מקורית?!; לתוצר שלו – הצגה – יש קריטריונים מוסכמים (פחות או יותר) והם מספקים הערכה ומשוב; יש לו מודלים מחוץ לבית הספר – תעשיית תיאטרון תוססת;

התיאטרון מניע למידה מעורבת, מעמיקה, אקסטטטית בחלקה. מי שהתנסה בחוויית למידה תיאטרונית, ישאף לשחזר אותה גם בתחומים אחרים.

בסדר, נגיד, אבל מה נעשה עם מקצועות התרבות האחרים?

נהפוך אותם לתחומי משמעות. נכון, לא כל המקצועות נוחים להיעשות לתחומי משמעות כמו תיאטרון, אבל נוכל להחיל עליהם כמה מאפיינים של תיאטרון. הרי מחוץ לבית הספר כל המקצועות הם תחומי משמעות עבור אנשים מסוימים, רק בבית הספר הם תחומים חסרי משמעות. נעשה מהתיאטרון אידאל רגולטיבי וננסה להפוך את כל תחומי התרבות לתחומי משמעות – תחומים הנותנים טעם (תכלית ושמחה) לחיינו.